

РИТОРИЧНА ОСВІТА ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ У СВІТЛІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ

В.А. Нищета

Україна, м. Бердянськ, Бердянський державний педагогічний університет

У світлі кардинальних змін освітніх парадигм, що нині спостерігаються в Україні, концептуальними параметрами навчально-виховного процесу сучасної школи стали особистісна та компетентісна орієнтація, людиноцентричність, технологічність, проєктивність, рефлексивність, інтерактивність, діагностичність, мобільність, варіативність тощо. Подібні зміни свідчать про входження освіти нашої держави в активну фазу реформування.

Останнім часом стають популярними методики й технології, що ґрунтуються на інноваційних засадах. В активному лексиконі науковців і педагогів-практиків надійно «оселилися» поняття «інновація», «інноватика», «інноваційне мислення», «інноваційна культура». Однак спостерігаються нюанси у тлумаченні цих термінів і ціла низка підходів до запровадження педагогічних інновацій.

Сучасна шкільна освіта має відповідати соціальному замовленню – і це також відповідає умовам її реформування. Саме тут і спостерігається низка суперечностей, серед яких зауважимо таку: суспільство потребує людей з високою мовленнєвою культурою і розвиненими риторичними вміннями й навичками, здатностями та спроможностями, а риторика досі не стала навчальним предметом, обов'язковим для вивчення всіма школярами.

Риторика почала відроджуватися в Україні на рівні загальноосвітньої школи. Курс на риторизацію проголошено в 2007 році, з'явилася низка навчальних посібників з риторики (Ю. Єлісєнко, Л. Жадан, С. Коваленко, О. Когут, Л. Нечволод, В. Паращич, Е. Палихата, Ю. Пінчук, Ю. Похвалітова, Б. Сокол) та авторських програм з риторики (А. Булачек, С. Коваленко, А. Ляшкевич, М. Степанюк, О. Тарасова, В. Федоренко, Н. Чибісова), учителі-новатори активно плекають риторичні вміння учнів (Л. Денисюк, М. Побелян, Н. Саранді, В. Федоренко). Проте доробки зазначених фахівців здебільшого стосується занять з риторики у школах нового типу або в межах спецкурсів, факультативів і мовних гуртків. Надія на утвердження риторики в загальноосвітній школі стала дещо примарною із скасуванням 12-річної освіти. Новий Державний стандарт базової і повної середньої освіти, проєкт якого нині активно обговорюється в педагогічному середовищі, також не передбачає систематичного вивчення риторики в школі. Невже надії немає? На нашу думку, варто започаткувати активну полеміку стосовно систематичної риторичної освіти загальноосвітньої спрямованості.

Чи є риторична освіта педагогічною інновацією? Вважаємо що так. Варто розглянути це питання більш детально. Але спочатку зауважимо, що освіта як педагогічна категорія тлумачиться в дидактиці як процес і результат.

Тезаурус поняття «інновація» широкий і розгалужений. Не маючи на меті здійснити глобальний аналіз змістового поля досліджуваного поняття, зауважимо найбільш ємні, на наш погляд, дефініції, екстраполюючи їх смисл на проблематику шкільної риторичної освіти.

Л. Ващенко тлумачить інновації в освіті як «процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану» [2, с. 338]. За твердженням В. Сластьоніна та І. Ісаєва, поняття «інновація» означає нововведення, новизну, зміну; «інновація як засіб і процес передбачає введення чогось нового. Стосовно педагогічного процесу інновація означає введення нового в цілі, зміст, методи й форми навчання й виховання, організацію спільної діяльності вчителя й учня» [6]. Інновація – це діяльність із створення, освоєння, використання й поширення нового, із цілеспрямованою зміною, яка вносить у середовище запровадження нові елементи, що викликають зміни системи з одного стану в інший; це радикальні нововведення як специфічна форма передового педагогічного досвіду; це принципово інший підхід на ґрунті нової ідеї, яка суттєво міняє освітні технології, що склалися, обумовлює новий тип шкільної організації [3]. А. Хуторський трактує інновацію як процес запровадження педагогічного нововведення як певної ідеї, методу, засобу, технології чи системи, за допомогою конструювання якого можна управляти розвитком системи освіти [8]. В. Слободчиков позиціонує інновацію як кінцевий результат творчої праці, що отримав реалізацію у вигляді нового чи вдосконаленого продукту, нового чи вдосконаленого процесу. На думку науковця, якщо діяльність здійснюється на основі певного концептуального підходу і її наслідком стає розвиток системи в цілому або її принципове перетворення, мова йде про інновацію [7]. Висвітливо дещо інший аспект. К. Баханов, проаналізувавши значну кількість джерел, схарактеризував ознаки педагогічних інновацій: «основною метою є розвиток особистості та різноманітних форм мислення кожного учня; позиція вчителя зорієнтована на особистість учня; ... у пізнавальній діяльності висуваються творчі й реконструктивні завдання; ... основними формами навчання є групова та індивідуальна, що ґрунтується на довірі до дитини, опорі на її здатності відповідати за себе, стимуляції почуття гідності та самоповаги; максимальне залучення до навчання власного досвіду учнів, їх мислення; основу мотивації учнів складає досягнення успіху й самореалізації особистості [1, с.22]»; отже,

інновація в освіті – це те, що призводить до формування й розвитку нового в особистості, що навчається (здібностей, здатностей, спроможностей, компетентностей).

Екстаполюючи виявлені смисли на проблематику дослідження, доходимо висновку про інноваційність шкільної риторичної освіти, оскільки:

- систематичне вивчення риторики в загальноосвітніх школах України є новою ідеєю, по суті це радикальне нововведення; це специфічна форма передового педагогічного досвіду, зокрема, російських освітян; у зазначеному контексті шкільна риторична освіта є процесом;
- завдяки риторичній освіті (освіта як результат) відбудеться перехід шкільної системи мовленнєвої (комунікативної) підготовки до якісно нового стану, результатами чого стануть комунікативна й риторична компетентності, мовленнєва й риторична особистості учнів;
- шкільна риторична освіта (процес і результат) спричинить удосконалення процесу мовно-комунікативної підготовки учнівської молоді й запровадження нового процесу плекання її риторичних здібностей, умінь і навичок;
- введення риторики до навчальних планів загальноосвітніх шкіл спричинить запровадження нових освітніх підходів (один з них – риторизація), наслідком чого стане розвиток системи мовної освіти в цілому й принципове перетворення всього навчально-виховного процесу, усієї шкільної організації;
- запровадження шкільної риторичної освіти (освіта – процес) вимагатиме вдосконалення існуючих і розробки й застосування нових (інноваційних) методів, прийомів, форм і технологій навчання, форм організації навчання, що, у свою чергу, спонукатиме педагогічних працівників до творчих пошуків та інноваційного мислення; отже, інновації спричинять появу нових інновацій;
- шкільна риторика містить у собі потужне гуманістичне начало, адже є людиноцентричною наукою, тому призводитиме до формування й розвитку нового в особистості, що навчається (загальновідомо, що риторика розвиває в людині цілу систему особистісних якостей, зокрема, духовність).

Як зазначає А. Хуторський, інноваційний процес являє собою сукупність процедур і засобів, за допомогою яких педагогічне відкриття чи ідея перетворюється в соціальне [8]. Із цих позицій шкільна риторична освіта є інноваційним процесом: по-перше, до риторики останнім часом виник суспільний інтерес, оскільки сьогодення вимагає фахівців, що вправно володіють словом, отже, педагоги, плекаючи комунікативні й риторичні здібності своїх вихованців, виконуватимуть соціальне замовлення; по-друге, комунікативна й риторична компетентності випускників українських шкіл стануть потужним знаряддям соціалізації молоді. Інноваційну діяльність із запровадження риторичної освіти необхідно розглядати в просторі соціальної практики, тому що шкільна риторика

матиме два стратегічних орієнтири – на особистість (її духовне становлення й формування компетентностей) і на суспільство (його сталий розвиток).

Проблема запровадження інновацій, за словами В. Слободчикова, є стратегічною, адже на пряму асоціюється з проблематикою модернізації освіти [7]. Дослідники виділяють інновації-модернізації (спрямовані на досягнення гарантованих результатів у межах традиційної репродуктивної орієнтації навчального процесу) і інновації-трансформації (перетворюють традиційний навчальний процес, спрямовані на забезпечення організації пошукової та проектної навчально-пізнавальної діяльності) [4]. Вважаємо шкільну риторичну освіту інновацією-трансформацією, спрямованою на модернізацію всієї системи шкільної освіти.

Відповідно до висновків О. Михайленка, В. Сластьоніна, В. Слободчикова, А. Хуторського [4; 6; 7; 8], схарактеризуємо шкільну риторичну освіту як педагогічну інновацію:

- 1) методична інновація (охоплює процес викладання мови й літератури як гуманітарних дисциплін від дошкільного виховання до вищої освіти, підготовки та перепідготовки педагогічних працівників);
- 2) організаційна інновація (риторизація торкається нових форм і методів педагогічного спілкування й організації педагогічної праці);
- 3) соціальна інновація (риторика сприяє підвищенню рівня освіченості й культури молоді, досягненню високого рівня вихованості, моральності);
- 4) управлінська інновація (створення в школах спеціальних проблемних груп і спеціалізованих кафедр; запровадження нових моделей освіти з урахуванням потреб учнів; формування нової організаційної культури школи; розробка нових механізмів управління якістю шкільної освіти);
- 5) дидактична інновація (нові методики й технології навчання й викладання; нові способи організації змісту шкільної освіти; нові підходи до оцінювання освітнього результату);
- 6) інновація в підготовці й перепідготовці педагогічних кадрів (викладання у вищих педагогічних закладах освіти методики вивчення риторики в школі; зміни структури професійної компетентності педагогічних працівників; нові програми перепідготовки кадрів; орієнтування на зміни вимог до якості шкільної освіти; зміни у структурі методичної роботи освітніх закладів усіх рівнів);
- 7) внутрішньопредметна інновація (специфіка викладання шкільної риторики реалізується в контексті мовної освіти й розвитку мовлення учнів);
- 8) загальнометодична інновація (процеси риторизації стосуються не лише зміщення акцентів у мовній освіті, а й педагогічного спілкування та всього освітнього простору сучасної школи);

9) ідеологічна інновація (запровадження шкільної риторики є вимогою часу й викликане оновленням свідомості: риторика має потужний потенціал для розвитку особистості й суспільства в цілому).

Нами обґрунтовано життєтворчий потенціал шкільної риторики [5]. На користь логічності розгляду риторики в парадигмі життєтворчого підходу переконливо свідчать такі думки фахівців: «свідоме життя людини можна розглядати як послідовність і сукупність промов, якісного чи неякісного мовлення, від чого великою мірою залежить її доля, а також доля інших людей, отже, і всього суспільства» (С. Коваленко); риторика сприяє формуванню життєво необхідного вміння спілкуватися в усіх сферах життя, а вчитель відкриває учням життєві перспективи (Н. Голуб); риторика розглядає питання користування «мовленнєвою активністю в особистому житті та в суспільній діяльності», має за ціль пошук «оптимальних алгоритмів мовленнєвої поведінки людини в різних ситуаціях суспільного та особистого життя» (Н. Чибісова); риторична підготовка «служить серйозним соціокультурним цілям, що повинні відповідати вимогам життя» (М. Пентилюк); риторика має пафос, що є фактом життя, адже у пафосі мовлення людини виявляються погляди та ідеї її життя і творчості (Л. Мацько). Під час вивчення шкільної риторики та риторизації навчально-виховного процесу сучасної школи відбувається практична реалізація принципів антропоцентричності, аксіологізації, формування особистості через слово, принципу розвивального впливу, принципу «живої» комунікативності, принципу «мовленнєвого вчинку», принципу громадянського становлення учнів, принципу духовного становлення особистості. Реалізація зазначених принципів відповідає принципам педагогіки життєтворчості – принципу діалогічності, позиційності, принципу суб'єктності, принципу духовності. Отже, шкільна риторична освіта – інновація життєтворча.

І, нарешті, відповідно до систематики педагогічних інновацій, розробленої А. Хуторським [8], шкільну риторичну освіту, на нашу думку, варто віднести до типу інновацій за відношенням до особистісного становлення суб'єктів освіти: в області розвитку риторичних здібностей учнів і педагогів, у сфері розвитку їх комунікативних і риторичних умінь і навичок, способів риторичної діяльності, комунікативної й риторичної компетентностей тощо.

Таким чином, у контексті реформування сучасної школи вважаємо за доцільне запровадження шкільної риторичної освіти як перспективної педагогічної інновації.

Висловлюємо сподівання, що викладені думки знайдуть розуміння в зацікавлених у проблематиці риторичної освіти колег і спонукатимуть педагогічну спільноту до активної полеміки.

Література

1. Баханов К. Сучасна шкільна історична освіта : інноваційні аспекти : [монографія] / Костянтин Баханов. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 384 с.
2. Ващенко Л. М. Інновації в освіті / Л. М. Ващенко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 338–340.
3. Инновационная деятельность [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mou-gdu.ru/innovacii.htm>. – Заголовок с экрана.
4. Михайленко О. И. Общая педагогика : электронный учебник [Электронный ресурс] / Михайленко О. И.. – Режим доступа : http://krip.kbsu.ru/pd/index.html#op_8. – Заголовок с экрана.
5. Ницета В. А. Риторизація освітнього простору сучасної школи в контексті компетентнісного (життєтворчого) підходу / В. А. Ницета // Компетентнісно спрямована освіта : перший досвід, порівняльні підходи, перспективи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 28 квітня 2011 року ; [ред. кол. : Федоренко В. А., Батечко О. В., Єрмаков І. Г. та ін.]. – К. : Київ. ін.-т сучасн. підр., 2011. – С. 119–122.
6. Педагогика : учеб. пособие для студентов пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – М. : Школа-Пресс, 1997. – 512 с.
7. Слободчиков В. И. Инновации в образовании : основания и смысл [Электронный ресурс] / Слободчиков Виктор Иванович. – Режим доступа : http://www.abitu.ru/researcher/methodics/nauka/a_1xizkd.html?xsl:print=1. – Заголовок с экрана.
8. Хуторской А. В. Педагогическая инноватика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. В. Хуторской. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 256 с.

Ницета В. А. Риторична освіта шкільної молоді у світлі запровадження педагогічних інновацій [Електронний ресурс] / В. А. Ницета // III Міжнародний освітній Форум «Особистість в єдиному освітньому просторі» : матеріали. – Режим доступа : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp8/Niheta.pdf. – Заголовок з екрану.